

Dömötör Adrienne: *Ugyan az és ugyanaz – az azonosító ugyan története*

A KTSz.-ből maradt fenn az első adat az *ugyan* (> *úgyan*) határozószói mutató névmásra, amely az *ugy* (> *úgy*)-nak az *-an*, *-en* módhatározóraggal alkotott kövületeként előállt variánsa. (A rövid magánhangzós forma volt a korábbi, a nyúlás csak később következett be.) Az *ugyan* a továbbiakban igen gazdag grammatikalizációs életutat futott be. A folyamatok kimenete sok esetben a mai napig aktív részét képezi a lexikonnak, más esetekben a régiségben használatos, de a későbbiekben elavult elemekről van szó.

A határozószói mutató névmásból eredő *ugyan* partikula a grammatikalizáció több lépcsőfokát megjárta, mire a mutató névmásokon azonosító előtagként jelent meg. Azonosító szerepére még a kései ómagyar kort megelőzően, az *azon* ~ *ezen* névmás társaságában inferenciarögzüléssel tehetett szert. Ezt követően a hatóköre kiszélesedett; részint különböző mutató névmások mellé, részint pedig másféle szófajok mellé is odakerült, hogy kiemelje az adott szerkezetben foglalt azonosítást. Névmásokon való előtaggá válásának közvetlen előzménye az együttállás állandósuló jellege, amely már az ómagyar kortól megfigyelhető. Az összetett szóvá válás kora több szempont együttes vizsgálatával sem ragadható meg pontosan, az azonban jó okkal feltételezhető, hogy a folyamat – a korábbi vélemények ellenére – jóval az ómagyar kor utánra tehető. Bizonyosra csak a kimenet vehető, az, hogy a folyamat a XIX. század közepe tájára már lezajlott. A lexikalizáció azzal járt, hogy az *ugyan*- a szóösszetételben megőrizte, stabilizálta a korábbi partikulai szerepek közül az egyiket, az azonosítást, egyben pedig kizárta a többifajta, korábban élő értelmezési lehetőséget.